

УСТАНОВА БРАКА У КОНТЕКСТУ ДРУШТВЕНО ЕКОНОМСКИХ ДЕШАВАЊА У СРБИЈИ У XIX ВЕКУ.¹

Наташа Деретић

Универзитет у Новом Саду

Правни факултет

Трг Доситеја Обрадовића 1

Е-маил: nderetic@pf.uns.ac.rs

Сажетак: Србија је дуго била без сопствених закона јер јој је вишевековно робовање под Турцима онемогућило потпуни континуитет са изворима српског средњовековног права. Долазак Турака на српске просторе зауставио је рецепцију римског права (која је отпочела још у оквиру српске средњовековне државе) али није прекинуо у потпуности правни континуитет са средњовековном српском правном традицијом; томе је посебно допринела Православна црква која је била најважнији чувар српске правне традиције.

Овај рад говори о установи брака кроз историју Србије деветнаестог века. У времену вишевековне османлијске власти у регулисању породичних односа, а тиме и брачних, извлаче се из заборавља обичаји: *отимања девојака* и *куповине младе*, као и *самовољни раскиди* брачне заједнице. Посебан печат свеукупним брачним односима даје кнез Милош који се итекако меша у породичне, односно брачне односе својих "поданика".

Кључне речи: брак, породица, обичајна правила понашања, брачна политика кнеза Милоша, поступак за закључење брака.

Abstract: For a long period of time, Serbia did not have laws of its own, because centuries of Turkish domination prevented it from achieving complete continuity in developing legislation from its medieval sources of law. The Turkish occupation of the Serbian territories hampered the reception of the Roman law (initiated in the medieval Serbian state), but did not completely interrupt the legal tradition of medieval Serbia; the Serbian Orthodox Church largely contributed to this, acting as the most prominent keeper of the Serbian legal tradition.

This paper deals with the institution of marriage in the history of Serbia, focusing on 19th century. During long centuries of the Ottoman rule and its control over family relationships, including the marital ones, long-forgotten customs were once again brought back to life: those of abducting the bride or buying her, as well as wilful breeches of

¹ Овај рад је писан у спомен 15-ом фебруару (Сретење) када је започета слобода у Србији. Тај датум се сматра једним од најбитнијих датума у политичком, културном и историјском календару Србије. Тог датума је 1804. године почео Први српски устанак, а 15. фебруара 1835. године донет је Сретењски устав, први Устав Србије, један од најмодернијих, најдемократскијих и најлибералнијих устава тога доба. Како неко ових дана рече, то је био "најисточнији одблесак Француске револуције" у Европи, који тадашњим великим силама Аустрији, Турској и Русији није одговарао јер је био у супротности са тадашњим вазалним положајем Србије. Интервенцијом наведених великих сила, после свега два месеца кнез Милош је суспендовао Сретењски устав. Србија ће поново бити у центру пажње тадашње Европе, када буде добила *Српски грађански законик*, јер у времену када је донет (1844) био је међу првим грађанским закоником у Европи. Пре њега су донети Француски (1804) и Аустријски грађански законик (1811) као и Холандски (1838), мада је било и неколико случајева скоро дословног преузимања француског *Code Civil*-а (нпр. Краљевина двеју Сицилија, итд.). При том апстрахујемо Пруски Ландрехт (1794) и друге немачке законике из XVIII века, који су и хронолошки и садржински припадали епохи која је ишчезавала.

matrimony. Prince Milos exerted particularly important influence on the marital relationships by interfering to a large extent in the family and matrimony of his 'subjects'.

Key Words: marriage, family, customs, marital policy of Prince Milos, procedures for concluding marriage.

1. УВОД

У Србији је веома дуго, још од средњег века, владајући облик породице била породична задруга у значењу велике, патријархалне породице, где заједнички живи и ради више генерација, повезаних заједничком породичном имовином коју чине: средства за производњу, земља, стока. Породична задруга је "имала домаћина или старешину, кога су сви задругари слушали као оца",¹ што је у већини европских земаља већ била историјска категорија. С обзиром на то да је задруга првенствено имала економску функцију, њени чланови су имали обавезу да очувају стечену породичну имовину. Тако, синови остају у породици, а кћери, удајом одлазе из своје породице. У условима аграрног друштва, какво је српско друштво било у осамнаестом и деветнаестом веку, на брак се гледа као на средство да се рађањем што већег броја деце умножи радна снага породице.

Током XIX века када увелико тече процес поделе породичних задруга на уже породичне групе - закључењем брака повезују се две такве уже породичне групе. Најстарији син је обично после женидбе остајао у породици; приликом закључења брака млађих синова, који би се издвајали из породице, родитељи би им, према својим могућностима, обезбеђивали материјалну основу нове породичне заједнице. Терка је "подмиривана" приликом удаје, тако што би јој отац издвојио део имовине и дао на име мираза.² Неспорна је и поражавајућа чињеница да је жена у српском патријархалном друштву имала маргиналан значај који најбоље одсликава реченица да је "жена доскоро у селима стајала док је човек за трпезом".

Време од слома Првог српског устанка (1813) до избијања Другог српског устанка (1815) је кратак али тежак период у историји српског народа. Започео је повратак турске власти у Србију; обновљено је стање какво је било пре 1804. године³. У турско ропство, далеко од својих дотадашњих домова, одвођени су не само устаници, већ и жене, деца и старци; куће су им спаљиване и одузимања им имовина; жене које нису отеране у ропство, одвођене су у хареме турских официра,

2. БРАЧНА ПОЛИТИКА КНЕЗА МИЛОША

¹ Јефтић, Д.: – Поповић, Д.: *Народна правна историја*, Београд, 2003., стр. 111; Јб. Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Београд 2010, стр. 166.

² Тимотијевић, М.: *Рађање модерне приватности*, Београд, 2006, стр. 368.

³ Новопостављени београдски везир Сулејман-паша Скопљак је допустио освету над покореним Србима, заводећи при томе терор који је био гора од дахијског. Многи Срби су набијани на коље, многи су умирали оправљајући турска утврђења по зимском невремену. Колико је освета турских војника често била монструозна, можда најсликовитије осветљава пракса којој су прибегавали тако су тек рођену српску децу "крштавали" спуштањем у казан са врелом водом, затим су вадиле мртву децу и давали их очајним мајкама.

Кнез Милош, након завршеног Другог српског устанка (када Србија поново постаје турски пашалук) у улози вештог дипломате и реалног политичара, отпочиње упорну петнаестогодишњу дипломатско-политичку борбу са Турцима. Уз подршку Русије, тадашње водеће силе у међународним односима, Милош успева да усменим споразумом 1815. године, са новим београдским везиром (Маршали-Али пашом), издејствује Србији самоуправу и извесне повластице. Користећи добијене повластице за унутрашњу самоуправу, српске власти су након завршетка Другог српског устанка, између осталог, донеле одлуку о могућности повратка из турског заточеништва прогнаних и отетих српских жена и девојака у њихов ранији дом. При томе им је омогућено да се врате у православну веру и да поново закључе брак. Мушкарцима којима су жене својевољно одбегле с Турцима и нису желеле да се врате у Србију, омогућено је да закључе нови брак.

Када је Хатишерифом од 1830. године Србија постала "вазална држава са независном управом" то је значило да је Србија постала аутономна кнежевина под Милошевом управом и под врховном султановом влашћу. Унутрашње ствари Срба (управа, судство и одржавање безбедности) поверавају се Милошу Обреновићу. Када су коначно укинати турски феудални односи у Србији, новим Хатишерифом од новембра 1833. године - турски утицај се огледао једино у постојању турских војних посада само у значајним тврђавама појединих градова. Становање у Србији је било забрањено сваком Турчину који није припадао гарнизонима тих градова; спахије су морале да напусте Србију.

У Србији *деветнаестог века*, суоченој са све чешћом појавом да су породице остајале без мушких глава (због ратова, болести, деобе породичних задруга) - оживљава једно средњовековно обичајно право – установу *домазета*. Овај појам се односио на ситуацију када домаћин оставши без деце, некога посини, или ако има само женске деце, може некога призетити тј. оженити га једном од својих кћери. Супротно владајућим обичајима, "домазет" напушта своју породицу, прелази у женин род, прима тастово презиме, слави његову крсну славу.¹ Све је то рађено с превасходним циљем да се добије мушки потомак који ће наследити свога деду по мајци и наставити његову породичну традицију. Установа *домазета* је дуго у српској патријархалној средини наилазила на неразумеваше и подсмех. Тако су на женино имање (које је могла да наследи једино ако није имала браће), долазили у почетку само најсиромашнији, да би временом "ћерке безбратнице" у улози богатих "кћерки –наследница" ("мирацика") и те како постале пожељне "удаваче". У изворима се могу наћи докази да је држава Првог српског устанка штитила *кћерку* - безбратницу, омогућивши јој да путем суда оствари право на очевину.²

Због природног прираштаја али и због досељавања српског становништва из Турске, Аустрије и околних подручја (Босне, Црне Горе, Македоније и Војводине), долази до приметног демографског раста становништва тако да је крајем XIX века становништво у Србији бројчано надмашило време с почетка XIX века.³ Услед раног

¹ Ђорђевић, Т.: *Домазетство*, "Наш народни живот", бр.2, 1984 и, стр. 61.

² Видети опширније: Станимировић, В.: *Брак и брачна давања у историји*, Београд, 2006., стр. 207.

³ О драматичном демографском расту у том периоду нарочито сликовито говори Чалић Мари-Жанин, *Социјална историја Србије 1815-1941*, Београд 2004, стр. 48-57. Ту се, између осталог, наводи податак да се између 1834. и 1874. године доселило у Кнежевину Србију око 666.000 Срба из Босне, Црне Горе, Македоније и Војводине.

доба ступања у брак и високе брачне способности, Србија је крајем XIX века (заједно са Русијом и Угарском) имала највишу стопу рађања у Европи.¹

Иако је од самог почетка своје владавине кнез Милош радио на изградњи апарата државне власти, "тврдоглав, лукав, проницљив и изнад свега практичан" (како су га описивали његови савременици), није се много придржавао закона у многим стварима, па и у личним питањима својих "поданика"; при томе се не устручава да се меша у приватне и породичне (брачне) односе, често сам одређујући правила понашања људи. Посебно је занимљиво да о личним питањима својих поданика није расправљао са својим министрима, него са својим дворским особљем које је било чудно састављено (чинили су га дворски берберин, његов ађутант и свештеник...).² Као потврда изреченог остала су забележена *"Правила која се при закљученију супружества и соврешићенију тајне Брака набљудавати имају у колико се тиче медицине"*, која је издао Књаз Милош, априла 1837. године у Пожаревцу. Тим Правилима су између осталог, биле тачно одређене године за закључење брака: за мушкарце 17 година, а за девојчице 14. година. За закључење брака испод те старосне границе, тражена је сагласност "конзисторија", коме су молбу подносили родитељи малолетника и сами малолетници. Разлог за тако рано ступање у брак, био је најчешће економске природе јер је још један пар радних руку доприносио очувању и увећању породичне имовине. Нису били ретки примери да су "голобрадог" младожењу женили старијом невестом, јер је помоћу ње могао да очува домаћинство, након смрти оца-домаћина. Поред начелне забране малолетничких бракова, поменутим Правилима било је предвиђено да ниједан свештеник није смео да венча "престареле, болесне или с ума сишле". При томе је посебно разлика у годинама била сметња за закључење брака, као и старосна доб младожење од 60 година, а жене од 50 година (за све њих се тражила сагласност Архиепископа).

Непридржавање закона у брачним стварима, кнез Милош је често правдао социјалним и практичним потребама. Да је то тако, јасно је из његовог решења проблема у ситуацији када се жена врати из заробљеништва, а затекне свог некадашњег мужа (домаћина) са другом женом која му је при томе и изродила децу. Кнез Милош је у таквом случају толерисао мужу бигамију уколико жене подносе једна другу и пристају на такав положај; у случају нетрпељивости између жена, стара жена је "отпуштана" а нова жена је задржавана због деце коју је домаћин с њом изродио, јер је нормално за очекивати да их "туђа мајка неће гледати као своје".³ У ситуацији када су би се мушкарац вратио из заробљеништва и затекао своју некадашњу жену са другим човеком, ти први, законити мужеви су тај проблем решавали на занимљив начин: они су од других, незаконитих мужева својих жена, тражили извесну суму новца на име "изгубљених супружничких права"

¹ Има података да је Србија је у XIX веку имала највишу стопу закључених бракова у Европи; рађало се петоро и више деце. Српски народ је најжалост доживео да у XX и XXI веку буде бројчано преполовљен, да се бракови све ређе закључују, а и када се закључе у њима се у просеку рађа једно до двоје деце. Разлог томе су првенствено ратови на овим просторима који су преполовили најрепродуктивнији део српске популације (Први и Други српски устанак, Балкански ратови, Први и Други светски рат, грађански рат деведесетих година двадесетог века на простору некадашње Југославије), немаштина и свеопшта криза која предуго траје, није занемарљив фактор и уплив страних "обичаја" којима се обезвређују традиционалне вредности српске породице и њена улога у друштву.

² Јовановић, С.: *Портрети*, Београд, 2005., стр. 38.

³ Опширније о породичним околностима у Србији у време владавине кнеза Милоша видети у књизи Вулетић, А.: *Брак у кнежевини Србији*, Београд, 2008.

Вековне сеобе људи на српским просторима трају и у време када се Србија донекле ослободила од турске власти и када је створена аутономна кнежевина. Продуживши рок за иселење турског цивилног становништва из вароши и око градова (осим Београда), до 1838. године, кнез Милош наставља своју колонизациону политику. Усмерава је ка својим поданицима који живе у околним областима (Турској и Аустрији) и унутрашњости Србије, како би њиховим доласком привредно и војно ојачао Србију. Да би их придобио за себе, додељује им спахијску земљу која је до тада припадала Турцима. У почетку су досељеници и староседеоци ретко међусобно закључивали бракове, највероватније због различитих обичаја и навика. Кнез Милош и ту појаву користи да задире у лична права својих поданика, олакшавајући им поступак закључења брака. Када би се након извесног времена проведеног у Србији, чланови придонелих породица одлучили на закључење брака, поступак је био доста упрошћен: као услов је требало да поднесу само доказ да у месту одакле су дошли, немају закључен брак. У недостаку оригиналног документа који би ту чињеницу потврдио, могла је да послужи и изјава сведока из места одакле је досељеник. То је било предмет честих злоупотреба и нису били ретки случајеви да после неколико проведених година, новопечени брачни пар који је и децу изродио, посети законити брачни друг "из унутрашњости".

Друштвеном раслојавању српског становништва у XIX веку знатно је допринела и једна нова категорија људи коју је, поред сеоских газда, такође изнедрио Други српски устанак. Били су то чиновници чији је живот био под будним оком државне власти. Разврстани су били на ниже, средње и више чиновнике. Посебно је био повољан положај виших чиновника, који су својим богатством и својом моћи добили епитет "елите" тадашњег друштва. Држава је посебно била заинтересована да у тадашњу "елиту" уђу и официри, који нису презали да разним женидбеним аранжманима учврсте свој положај у друштву ради достизања што већег друштвеног статуса. Колика је била заинтересованост за ту друштвену категорију говори податак да је 1862. године донет *Закон о женидби официра* којим је било предвиђено да сваки официр, без обзира на чин, пре него што ступи у брак мора "да прибави дозволу војне управе". Ово ограничавање права на слободу избора брачног партнера – официрима, држава је правдала интересима војничке службе и интересима државе у целини, с обзиром да је држава очекивала да јој уложени капитал у школовање официра буде враћен на адекватан начин".¹

3. ОБИЧАЈИ КОЈЕ ЈЕ СРБИЈА XIX ВЕКА НАСТОЈАЛА ДА ИСКОРЕНИ

Прастари обичај закључења брака *отмицом*, посебно узима маха у време када је Србија под османлијском влашћу; Турци су отимали српске жене када год су хтели. Ни Срби међусобно, нису имуни на такав облик закључења брака. Каква судбина чека Србе, актере отмице (младожењу, кума, старог свата), јасно је из одредби оба закона из времена државе Првог српског устанка (*Законик проте Матије Ненадовића* и *Карађорђев закон*). Да је тај проблем озбиљно схваћен произилази из Закона проте Матије Ненадовића (који је написан почетком маја 1804. године) и где је предвиђао да "ко отме девојку силом (као што је то бивало, а особито у каквим бунама када се судови побркају), тај женик, кум или стари сват шибу да трче, а други штаповима да се каштигују". И Карађорђев закон, као "сасвим нов закон, закон нове српске државе која

¹ Видети опширније: Вулетић, А.: нав. дело, стр. 58.

се стварала на рушевинама турског феудалног поретка", ¹ санкционише отмицу као облик закључења брака. Одређује казну у чл. 27: "да се отмичари девојке шибују, три пута од стране 300 момака" (деликвент је трчао кроз шпалир момака који држе шибу и ударају га). Доносећи наведену одредбу Карађорђе као да је заборавио да се 1785/6. оженио Јеленом Јовановић из Маслошева, управо тако што ју је отео. ²

Пракса отимања девојака настављена је и након Другог српског устанка. У настојању да модерно уреди своју државу кнез Милош двома уредбама забрањује закључење брака отмицом девојака. Првом Уредбом о браку из 1818. године, изједначава отмичаре са највећим злочинцима и убицама, да би у другој Уредби предвидео ригорозније казне: главни актери су могли бити обешени, док су помоћници у том озбиљном преступу, могли бити осуђени на робију; при чему су пре одласка на робију и након изласка са исте добијали по 100 батина. Иако је законским путем забрањивана, отмица девојака је била честа у случајевима када је младожења био сиромаш (да би избегао трошкове око просидбе и свадбе) или није желео да послуша свог оца, па се одлучи да отмицом прибави невесту. У таквим ситуацијама се практиковаала тзв. *уговарана отмица* која је имала доста сличности са праксом закључења брака путем тзв. *добегавања девојака* младожењи. Оваквом облику закључења брака прибегавале су девојке којима је отац забрањивао да закључе брак са дотичним момком или уколико је породица "тражила сувише велики дар од младожење, који због слабог имовног стања том захтеву породице није могао да удовољи".

Међу обичајима које је Србија почетком 19. века настојала да искорени је тзв. *куповина младе* која се огледала у томе што је породица приликом удаје своје кћери, од младожење, поред *поклона за девојку*, добијала и тзв. *дар за кућу*, који је представљао добијање извесних материјалних средстава за кућу, као надокнаду што невестина кућа "уступа" једног свог радно способног члана другој породици. И када би се проценило да жена својом физичком радном снагом, може боље да допринесе остварењу прихода у новој породици – њена цена је била већа. ³ Као последица оваквог обичаја дешавало се да младожења слабог имовног стања није могао да се ожени јер није могао да испуни наведени услов финансијске природе. Да то није био наиван обичај, доказује једна наредба од стране Карађорђа који је у време државе Првог српског устанка одредио да ће бити кажњени сви они "родитељи који узму више од 12 гроша за невесту коју удају". И кнез Милош не занемарује овај проблем већ прописује једном својом наредбом да "девојачка кућа несме узети више од 25 гроша по основу удаје кћери или сестре". Народни суд доноси 1827 године посебно *објављеније* којим препоручује народу да се окане тог срамног обичаја, ⁴ а 1834. године дозвољава цену од 50 гроша, уколико пристану обе стране. Не могавши да потпуно искорени обичај "даривања" девојака, у време када је на власти био кнез Александар Карађорђевић и "уставобранитељи" (1842-1858), "девојачки дар" је потпуно укинут (1848), ⁵ да би 1852. године донета одлука којом је младожења као оштећена страна, могао судским путем да тражи повраћај новца. Негде су просци могли радећи код свог таста да постигну предвиђену цену за

¹ Јефтић, Д. - Поповић, Д.: нав. дело, стр. 90.

² Карађорђе Петровић је са својом женом изродио седморо деце (Сима, Сава, Сара, Полексија, Стаменка, Алекса, Александар који ће 1842. године постати кнез Србије).

³ Ђорђевић, Т.: *Положај жене у "Наш народни живот"*, бр. 2. 1984 ф, стр. 16.

⁴ Смиљанић, М. В. : *Отмице, добеглице и трагови куповине девојака у српскога народа*, Глас Српске краљевске академије, LXIV, други разред 40. 1901, стр. 232.

⁵ Јовановић, А.С. : *Приноси за историју старог српског права*, Београд, 1900, стр. 95.

девојку.¹ Куповина младе приликом закључење брака у неким деловима Србије задржала се до II светског рата.

Не може се оспорити Милошева жеља да унесе ред у брачним и породичним односима кнежевине Србије, али се мора истаћи да он није могао својим личним примером да послужи као узор, с обзиром да је према неким подацима поред осморо брачне деце имао и деветоро ванбрачне деце.²

4. БРАК ПО ОДРЕДБАМА СРПСКОГ ГРАЂАНСКОГ ЗАКОНИКА

Још у време прве владавине кнеза Милоша (1815-1839) започет је рад на доношењу савременог Српског грађанског законика (СГЗ). Рад на њему је окончан 1844. године, у време "уставобранитеља" и кнеза Александра Карађорђевића (1842-1858).³ За регулисање брачних односа СГЗ преузео је у основи систем Аустријског *Општег грађанског законика* из 1811. године, прилагођавајући га затеченим приликама у тадашњој Србији. Други значајнији извор СГЗ-а је црквено право (*Брачна правила Српске православне цркве* из 1933. године), што показује да је СГЗ задржао и неке елементе феудалног карактера. Институцији брака је посвећена знатна пажња: за закључење и пуноважност брака прописани су *материјални услови* (различитост полова и сагласност воља за закључење брака) и *формални услови* (закључење брака пред свештеником, по посебном црквеном обреду...). СГЗ предвиђа и *брачне сметње* (брачност, крвна веза између младенаца, малолетство, морални, физички и душевни недостаци, недостатак слободно изражене воље за ступање у брак, разлика у вери,...).

СГЗ, иако говори за један од најнапреднијих закона тога доба, није могао да се избори са праксом која је типична за сва патријархална друштва – да само отац куће ("глава" куће) одлучује о женидби сина и удаји кћери. Положај жене у СГЗ-у можда најбоље одсликава одредба члана 920, према коме се "жене уподобљавају са малолетницима у погледу пословне способности".⁴

Закључењу брака обично претходили устаљени друштвени обичаји у виду *провођањисања* и *веридбе* (који су сликовито описани у многим књигама), а сам чин закључења брака (*свадба*) праћен је низом ритуалних радњи и церемонија које познају многи стари народи и који су надживели векове да би се, донекле у измењеном облику, задржали до данашњих дана.⁵

¹ Ђорђевић, Т.: *Куповина и отмица девојака*, у "Наш народни живот", 1984д, стр.179.

² Милош је био ожењен Љубицом Вукомановић, са којом је имао четири сина и четири кћери (Петар, Петрија, Савка, Ана, Милан, Марија, Михаило и Теодор). У изворима се могу наћи подаци да је имао и деветоро ванбрачне деце.

³ Кнез Александар Карађорђевић је био ожењен Персидом Ненадовић из Бранковине и са њом је изродио десеторо деце: Полексију, Клеопатру, Алексију, Светозара, Петра I (краљ од 1903-1921), Јелену, Андреја, Јелисавету, Ђорђа и Арсена. Ове податке о броју деце код српских владара, мада су релативно добро познати, наводимо и с разлога да се читалац подсети на стопу наталитета у тадашњој Србији и преовлађивање реалистичког циља брака у том периоду.

⁴ Жене су у Србији од најранијих дана у подређеном (инфериорном) положају према мушкарцу, не само у друштвеном погледу него и по самом позитивном праву (грађанском, породичном, имовинском и задружном); "жена је дужна свога мужа слушати, наредбе његове набљудавати, за њим ићи и где он добро нађе, с њиме онде живети" прописано је у члану 118. СГЗ. Перић, Ж.: *Жена у Српском грађанском законик*у, Архив за правне и друштвене науке 1/1928, стр. 9.

⁵ Сам чин закључења брака је праћен различитим обичајима и свадбеним ритуалима, који су се разликовали у зависности од места до места. Тако, у тадашњем Београдском Подунављу закључење брака се одвијало неколико фаза: а) најпре је свекрва *обележавала* будућу снаху златом или сребром, а она је узвраћала кошуљом; б) следило је *уговарање* прошевине и свадбе, праћено обостраним чашћавањем; ц) *капарисање* – свекар је давао девојци неколико дуката као капару (залог), а она је потом

У време израде и доношења СГЗ, задруга је и даље актуелна. Када младожења стаса за женидбу, задружни старешина (који не мора бити отац младожење стасалог за женидбу, већ то може бити и младожењин рођени брат, стриц, брат од стрица) је даровао девојку извесном сумом новца, која се често састојала у злату и то у дукатима. Тим чином она се обележава као будућа супруга дотичног младића, па се тај дар зове "обележје".¹ Дарови које би невеста прикупила од прошње до венчања, заједно са поклонима које је добила од своје породице у виду "спреме", "руха", чине женину "особину"; то је њена посебна имовина којом ниједан мушкарац у задрузи није могао да се похвали.² Наведена посебна имовина жене оличена у *особини* није исто што и мираз, констатује В. Станимировић.³ О миразу, у правном и техничком смислу речи "говори се само онда када се мужу даје имање, које ће му олакшати подношење брачних трошкова",⁴ с обзиром да "закључење брака изазива трошкове око издржавања и васпитања деце, па је још римски законодавац сматрао за правично, да и жена односно њени родитељи и сродници помогну мужу доношењем мираза, да он својој дужности према жени и деци што боље одговори".⁵ Жена је по закону задржавала својину на наведеним имовинским добрима, а муж има право уживања. Да ли је ова законска одредба заживела у стварном животу тадашње Србије тешко је са сигурношћу рећи, с обзиром да је у тадашњој, још увек патријархалној Србији положај супружника био такав "да је човек (муж) једна врста племића, а жена једна врста себра".⁶

5. ЗАКЉУЧАК

Кнежевина Србија (1830-1882) је добар пример да се покаже да институција брака представља тачку на којој се укрштају и ломе интереси државе, цркве, друштва и појединца. Нису били ретки случајеви да су новонастала држава и црква у пракси често морале да одступе од својих начела и да се приклоне ставовима локалне заједнице. Стицање друштвеног статуса, односно породичних веза које је закључени брак омогућавао, имали су приоритет у односу на хришћанско схватање брака "као чисте

даривала њега, свекрву, проводацију, момка и остале укућане; д) *прошња* – девојка је од момка добијала неколико дуката, а затим је она даривала момка и остале просце; е) после *испита* у цркви прављено је весеље у девојачкој кући где се уговарало тзв. *бело руво* које снаји купује свакар; ф) на дан свадбе, на уласку у невестину кућу свакар даје нешто новца снаји (10-100 динара), а потом младожењин брат, прстенује младу, а за узврат добија дар од ње; г) када брат изведе младу, она љуби руку свима редом и за то добија новац на дар; х) превоз младе плаћа кум и тај новац такође припада невести; и) стигавши у нови дом, невеста дарује прво наконче, а затим куму и старом свату даје законити дар; ј) потом се приступало приказивању сватовске части Наведени пример преузет је из књиге Станимировића, В.: нав. дело, стр. 204.

¹ Перић, Ж.: *Задружно право у Грађанском законнику Краљевине Србије*, Београд 1920, стр. 160; Павковић, Н.: „Породична задруга у Српском грађанском законнику“, *Сто педесет година од доношења Српског грађанског законика (1844-1994)*, Београд 1996, 329-335.

² З. Карановић, З.: *Свадебни ритуал као поступак санкционисања и потчињавања моћи жене*, Гласник Етнографског института, XLII, 1993, стр. 17.

³ Да су мираз и задруга били неспојиви, јасно је из више разлога: прво, задруга је куповала девојку за свог члана стасалог за брак, јер је добављајући младу за свог члана добијала и она. Цена за девојку означавала је цену коју једна задруга плаћа другој као накнаду за девојчини радну снагу коју неће више користити задруга њеног оца, већ задруга њеног мужа; друго цена је подразумевала и прибављање права на искоришћавање жениних прокреативних могућности.... Видети опширније: В. Станимировић, нав. дело, стр. 526.

⁴ Л. Марковић, *Породично право*, Београд, 1920, стр. 138-139.

⁵ Д. Аранђеловић, *Неколико речи о миразу, спреми и удомљењу по нашем грађанском законнику*, Београд, 1905а, стр. 6-7.

⁶ Ж. Перић, *Жена у Српском грађанском законик.*, Архив за правне и друштвене науке, 1928, стр. 9.

љубави у којој нема интереса, већ да је то заједница за цео живот, установа божанског и људског права којом се лечи људски егоизам..." Тешко је било искоренити неписано правило да су при закључењу брака "углед породице" и "материјални моменат", тј. имовно стање имали приоритет у односу на личне квалитете и афинитете чланова породице који су закључивали брак. Сталешке разлике су и даље биле важне због неписаног правила да се имућнији жене имућнијима, односно девојкама из материјално добро стојећих породица и обрнуто. Неретко, сиромашне девојке нису се ни удавале јер нису имале ништа да донесу у брак или су као "убоги", сиромашнији, тражили партнера у тим круговима.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аранђеловић, Д.: *Неколико речи о миразу, спреми и удомљењу по нашем грађанском законик*у, Београд, 1906.
2. Чалић, М.Ж.: *Социјална историја Србије од 1815-1941*. Београд, 2004.
3. Ђорђевић, Т.: *Положај жене*, "Наш народни живот", бр.2, 1984, ф.
4. Ђорђевић, Т.: *Домазетство*, "Наш народни живот", бр. 2, 1984.и.
5. Ђорђевић, Т.: *Куповина и отмица девојака*, "Наш правни живот", бр.2, 1984, д.
6. Јефтић, Д. - Поповић, Д.: *Народна правна историја*, Београд, 2003.
7. Јовановић, С.: *Портрети*, Београд, 2005.
8. Карановић, З.: *Свадебни ритуал као поступак санкционисања и потчињавања моћи жене*, Гласник Етнографског института, XLII, 1993.
9. Кркљуш, Љ.: *Правна историја српског народа*, Београд, 2010.
10. Марковић, Л.: *Породично право*, Београд, 1920.
11. Перић, Ж.: *Задружно право у Грађанском законик*у Краљевине Србије, Београд, 1920.
12. Перић, Ж.: *Жена у Српском грађанском законик*у, Архив за правне и друштвене науке, књ. XXXIV, 1928.
13. Смиљанић, М. В.: *Отмице, Добеглице и трагови куповине девојака у српскога народа*, Глас Српске краљевске академије, LXIV, 1901.
14. Станимировић, В.: *Брак и брачна давања у историји*, Београд, 2006.
15. Вулетић, А.: *Брак у кнежевини Србији*, Београд, 2008.